К А Р Л   Я С П Е Р С
О С Е В А Т А   Е П О Х А

На Запад философията на историята имаше своето основание в християнската вяра. Във великолепните произведения от Августин до Хегел, тази вяра виждаше в историята проявлението на бога. Божиите откровения са решаващите цезури. Още Хегел казва: цялата история върви към Христос и идва от него; появата на божия син е оста на световната история. Нашето летоброене е ежедневното свидетелство за тази християнска структура на световната история.

Християнската вяра обаче е *една* вяра, а не вярата на човечеството. Недостатъкът е, че подобно виждане на универсалната история може да бъде валидно само за вярващите християни. Впрочем и западният християнин не обвързва своето емпирическо схващане за историята с тази вяра. За него верската истина не е истината на емпиричното проникновение в действителния ход на историята. За християнина, религиозната история, като различна по смисъл, се откъсна от мирската. Вярващият християнин може да проучва дори и самото християнско предание, подобно на други емпирични явления.

Наличието на остта на световната история, в случай, че има такава, би трябвало да се установи *емпирически* като факт, който да е валиден за всички хора, включително и за християните. Тази ос на световната история изглежда е разположена около 500г. преди Христос, в духовния процес развил се между 800 и 200 година. Там се намира най-дълбоката цезура в историята. Тогава се ражда човекът, с когото живеем до днес. Това време ще наречем накратко “Осевата епоха” (Achsenzeit).

а. Х а р а к т е р и с т и к а н а О с е в а т а   е п о х а

Уникално е ставащото в това време. В Китай живеят Конфуций и Лаотце, възникват всички направления на китайската философия, размишляват Мо-Тъ, Чжун-Тце, Ли-Тце (Mo-Ti, Tschuang-Tse, Lie-Tse) и безброй други, - в Индия възникват Упанишадите, живее Буда, развиват се, също като в Китай, всички философски възможности чак до скептицизма и до материализма, чак до софистиката и до нихилизма, - в Иран Зороастър разпространява строгото учение за борбата между доброто и злото, - в Палестина проповядват пророците от Илия през Исая и Йеремия до Второисая, - Гърция ражда Омир, философите – Парменид, Хераклит, Платон – трагиците, Тукидид и Архимед. Всичко, което тези имена само загатват,

израства през тези няколко века почти едновременно в Китай, Индия и Запада, независимо едно от друго.

Новото на епохата в тези три свята е, че човекът осъзнава битието си в неговата цялост, осъзнава самия себе си и своите предели. Той познава страховитостта на света и собственото си безсилие. Той поставя радикални въпроси. Застанал пред пропастта, той настоява за разкрепостяване и спасение. Обзирайки със съзнанието си своите предели, той си поставя най-високите цели. Той познава абсолютното в дълбините на собственото си битие и в бистротата на трансцендентността. Това става в рефлексията. Осъзнатостта довежда от своя страна до съзнаване на съзнанието, мисленето се насочва към мисленето.

През тази епоха се раждат базисните категории, в които мислим до днес, и се полагат основите на световните религии, с които хората живеят до днес. Във всеки смисъл на думата се прекрачва в универсалното.

Чрез този процес се подлагат на изпитание, поставят се под въпрос, размиват се подсъзнателно валидните дотогава възгледи, нрави и състояния. Всичко се оказва като във водовъртеж. Доколкото традираната[1] (ueberlieferte) субстанция е още жива и истинска, тя бива просветлена в нейните проявления и по този начин преобразена.

*

Настъпва краят на *митичната епоха*, с нейния покой и безметежност. Гръцките, индийските, китайските философи и Буда са немитични в основните си възгледи, също каквито са и пророците в мислите си за бога. Започва борбата срещу мита от страна на рационализма и рационално пояснения опит (логосът срещу мита), както и борбата срещу неистинските божества поради етичното негодуване от тях. Божественото бива въздигнато чрез етизирането на религията.
Старият митичен свят отмира постепенно, но поради фактическата вяра на народните маси остава фон на цялостното развитие (и впоследствие успява отново да се наложи на много места).

Цялата тази промяна на човешкото съществуване може да се нарече *одухотворяване*. Човекът не е вече затворен в себе си. Той самият е несигурен и по този начин открит за нови, неограничени възможности. Той може да чуе и разбере онова, което дотогава никой не е питал и никой не е прогласявал. Излизат наяве нечувани неща.

За пръв път има *философи*. Отшелници и скитащи мислители в Китай, аскети в Индия, философи в Гърция, пророци в Израел образуват едно цяло, колкото и да се

---

[1] Традирам (неологизъм от съществителното традиция) – (пре)предавам, съхранявам.

различават по вяра, смисъл, същина. Човекът открива в себе си корена, от който се въздига над себе си и света. В *спекулативна мисъл* той се извисява до самата същност на битието, което , без раздвоение, е в процес на изчезване на субект и обект, на съвпадане на противоречията. *Самият* човек е онзи, който заробен от тялото и нагоните си, само смътно съзнаващ себе си, копнее за избавление и спасение и вече може да ги постигне в света – било във въздигането до идеята или в смирението на атараксията[2], във вглъбението на медитацията или в осъзнаването на себе си и на света като атман[3], в изживяването на нирвана или в съзвучието с тао[4], както и в предаността на божията воля. През Осевата епоха става явно онова, което по-късно бива наречено разум и личност.

Постигнатото от отделната личност не се пренася върху всички. По онова време дистанцията между върховете на човешките възможности и тълпата става извънредно голяма. Но онова, което отделната личност става, в последна сметка променя непряко всички. Човешката същност като цяло извършва скок.

*

На новия духовен свят съответства едно *социологическо състояние*, което има сходства и в трите региона. Съществуват множество малки държави и градове, води се борба на всички срещу всички, при което първоначално се стига до удивителен разцвет и разгръщане на силите и богатството. И в трите свята многопосочното *движение* привежда в обръщение духовния кипеж. Преди това едно сравнително стабилно, ограничено в хоризонтите си духовно състояние, при което въпреки катастрофите всичко се повтаря, се съпътства от едно плавно, много бавно духовно движение, което не се осъзнава от хората и затова не се забелязва от тях. Сега обаче напрежението расте и предизвиква рязко ускорение.

Това достига до съзнанието на хората. Човешкото съществуване като *история* става предмет за размишление. Човек чувства и знае, че става свидетел на нещо необикновено. Същевременно обаче се съзнава безкрая на миналото. Още в началото на това пробуждане на човешкия дух, човекът живее със спомена, със съзнанието за закъснялост, дори за упадък.

---

[2] Атараксия (гр.) – идеалното състояние на душевен покой и безметежност в хедонизма на Епикур.

[3] Атман (санскрит "душа", "дъх") – непреходната сърцевина на човешката личност, която е едно цяло със световната душа, с брахмана като истинската същност на света.

[4] Тао или дао (кит. "път") – основно понятие в китайската философия; законът на света определящ всички явления, първопричината за възникването и съществуването на света.

Епохата, в която всичко това се разгръща през вековете, *не е просто възходящо развитие*, а едновременно рушение и новорождение. Никога не се стига до завършеност. Най-високите възможности на мисълта и на практиката, реализирани от отделни личности, не стават общо достояние, защото хората в мнозинството си не могат да вървят в крачка с тях. Това, което първоначално е свобода на движението, се превръща накрая в анархия. Когато творческият момент на епохата се изгубва, и в трите културни области се извършва фиксиране на доктрините и нивелиране. От ставащото непоносимо безредие прораства желанието за възстановяване на едно устойчиво състояние.

Развръзката на първо време е политическа. Насилствено, чрез завоевания възникват почти едновременно големи, всевластни империи в Китай, в Индия, в Запада (елинистичните царства и Imperium Romanum). Навсякъде обаче остава *връзката с духа на предходното*. Този дух става пример за подражание и предмет на почитание. Неговите произведения и велики личности са пред погледа на всички и се превръщат в съдържание на училищната програма и възпитанието (династията Хан конституира конфуцианството, Ашока[5] – будизма, августовата епоха – целенасоченото елинистично-римско образование).

Възникналите в края на Осевата епоха универсални империи се смятат за вековечни. Но стабилността им е измамна. В сравнение с държавните образувания от Осевата епоха, тези империи просъществуват наистина дълго, но в последна сметка са обхванати от упадък и се разпадат. Последвалите хилядолетия донасят невероятни промени. От тази гледна точка, историята след края на Осевата епоха е непрестанен свидетел на упадъка и възхода на империите, така както е било и преди това през хилядолетията на старите високи култури, но в друг смисъл – все още без разгръщането на духа, извършило се през Осевата епоха и съпътстващо оттогава човешкия живот, придавайки му ново значение и изправяйки го пред нови въпроси.

б. Структурата на световната история от гледна точка на Осевата епоха

Няколкото факта, които посочих, не са достатъчни, за да убедят окончателно в истината на едно историческо схващане. Ако приемем моята теза за вярна, то възприемането на Осевата епоха като отправна точка хвърля сякаш светлина върху цялата световна история и то по такъв начин, че се очертава нещо като структура на световната история. Ще се опитам да скицирам тази структура:

---

[5] Ашока или Асока (3 в.пр.Хр.) – индийски владетел, основател на първата индийска империя, привърженик на будизма.

1.Навсякъде *хилядолетните високи култури* секват с Осевата епоха, която ги претопява, асимилира, потапя ги, било защото същият народ става носител на новото, било защото други народи правят това. Съществуващото преди Осевата епоха може да бъде и великолепно, каквито са били вавилонската, египетската, индската култура и китайската пракултура, но всичко това изглежда непробудено. Старите култури просъществуват само в елементите, които се вливат в Осевата епоха, които биват възприети от новото начало. В сравнение с яркото човекосъзнание на Осевата епоха, предходните древни култури са покрити със странен воал, сякаш човекът в тях все още не се е осъзнал истински.

Също и имперската идея, която отново набира сила в края на Осевата епоха и бележи политическия ѝ край, е наследство от старите високи култури. Но докато първоначално тя е културно-съзидателен принцип, сега тя е принципът на погребването и стабилизирането на една погиваща култура. Сякаш принципът движил навремето човечеството, който фактически е деспотичен, сега отново избива деспотично на повърхността, но този път подобно на леда, за да замрази и консервира.

2. С онова, което става тогава, което е създадено и мислено тогава, човечеството продължава да живее и *до днес*. При всеки нов подем човечеството се завръща в паметта си към онази Осева епоха, черпейки нови импулси оттам. Оттогава е валидно: споменът и пробужданията на възможностите на Осевата епоха – ренесансите – носят духовен възход. Завръщането към това начало е периодически повтарящото се събитие и в Китай и в Индия и на Запад.

3. Първоначално Осевата епоха започва наистина ограничено в пространствено отношение, но *става всеобхватна в историческо отношение*.

Всичко онова, което не е обхванато от размаха на Осевата епоха, остава "примитивен народ" по подобие на извънисторичното съществуване през десетките и стотиците хилядолетия преди това. Хората извън трите свята на Осевата епоха или изостават, или влизат в допир с един от тези три центъра на духовно излъчване и попадат в историята. Така например към историята се присъединяват на Запад германските и славянските народи, на Изток – японците, малайците, сиамците. За много примитивни народи този допир става причина за гибелта им. Всички хора живеещи след Осевата епоха или остават в примитивно състояние, или стават част от новото, сега вече единствено основополагащо развитие.

4. Между трите свята, когато се стигне до допир, е *възможно дълбоко взаимно разбиране.* Когато се срещнат, всеки от тях разбира, че при другия става дума и за него самия. Въпреки цялата им отдалеченост, се получава едно взаимно привличане.

Да обобщя: от отправната точка на Осевата епоха произлизат въпросите и мащабите, които прилагаме към цялото предходно и цялото последвало развитие на историята. Предходните високи култури загубват физиономията си. Формиращите ги народи стават невидими, като се присъединяват към движението на Осевата епоха. Предисторическите народи остават предисторически, докато се разтворят в произлизащото от Осевата епоха историческо движение, или измират. Осевата епоха асимилира всичко останало. От нея световната история придобива единствената структура и цялост, които продължават да съществуват или поне са просъществували до днес.

в. П р о в е р к а н а т е з а т а з а О с е в а т а е п о х а

1. С ъ щ е с т в у в а л и е я в л е н и е т о?

Най-старите известни ми коментари на явлението се срещат при Lasaulx и Viktor von Strauss.

Ласолкс (Neuer Versuch einer Philosophie der Geschichte, Muenchen 1856, S.115) пише: “Не може да е съвпадение, че приблизително по едно и също време, шестотин години преди Христос, като реформатори на народностната религия се появяват в Персия Зороастър, в Индия Гаутама-Буда, в Китай Конфуций, при евреите пророците, в Рим цар Нума, а в Елада първите философи”.

При *Виктор фон Щраус*, в неговия превъзходен коментар на Лаотце, S. LXIV (1870), четем: “През вековете, когато в Китай живеят Лаотце и Конфуций, всички културни народи са обхванати от едно необикновено духовно възбуждение. В Израел пророкуват Йеремия, Хабакук, Данаил, Езекия и е възстановен храмът в Ерусалим. При гърците е жив още Талес: появяват се Анаксимандър, Питагор, Хераклит, Ксенофан, ражда се Парменид. Персите извършват изглежда важна реформа на древното учение на Зороастър. А в Индия се изявява Шакия-Муни, инициаторът на будизма”.

Оттогава явлението се споменава от време на време, но само между другото. Доколкото виждам, то не е било схванато в пълното му измерение, така че да се изведе паралелизмът, засягащ цялата духовна същност на тогавашното човечество. Моята теза е, че един ден Осевата епоха ще ни се разкрие в цялото си значение и ще бъде прозряна като такава от човечеството. Поради естеството си моята теза не може да бъде обоснована с окончателни доказателства, но може да бъде утвърдена чрез разширяване и задълбочаване на наблюденията.

2. Какво е естеството на паралелизма между трите региона?

Осевата епоха е единствената в историята, която представлява универсален паралел като цяло, а не просто съвпадение на единични явления. Отделните явления и поредици от явления не съставляват още паралела, за който говорим по отношение на Осевата епоха.

На второ място, близостта между трите паралелни движения съществува само в онези векове. Опитът за продължаване на паралела след Осевата епоха се оказва все по-изкуствен. Това вече не са паралели, а по-скоро разклоняващи се развития. Ако първоначално те са като три улици водещи към една и съща цел, впоследствие те силно се отчуждават. Но колкото по-назад се връщаме към Осевата епоха, толкова по-сродни ставаме, толкова по-близки се чувстваме.
Струва ми се все по-невероятно, че този цялостен аспект на Осевата епоха е само измамна игра на историческата случайност. По-скоро в дълбините на това явление се проявява нещо общо, един от първоизточниците на човечеството.

Единственият сравним световноисторически паралелизъм е началото на древните високи култури в Египет, Месопотамия, в поречието на Инд и в Китай. При това времево съвпадение обаче разликите са от порядъка на хилядолетия. Зачатъците са между 5000 и 3000 г.пр.Хр. (Двуречието и Египет, от същото време са и най-старите находки на Крит и в Троя). През третото хилядолетие се зараждат китайската и индската култура. Сравними с тези древни високи култури са културите на Мексико и Перу, възникнали вероятно през първото хилядолетие след Христос.

Общото е високата степен на организация и техническите постижения. Обща черта също е магическата религия без философско просветление, без порив към спасение, без скок в свободата пред граничните ситуации, една особена тягост при изключителен стил в постиженията на изкуството, при няколко от тези култури специално в областта на архитектурата и пластиката.

Този паралелизъм няма обаче същия точен синхрон както през Осевата епоха. Освен това е налице сходство само с един съществуващ тип, а не с едно духовно движение. Това е един свят между предисторията, до която погледът ни почти не достига, и историята, която не допуска повече оставане на място в духовно отношение. Това е един свят, който се превръща в основа на Осевата епоха, но в нея и поради нея загива.

3. Каква е причината за този феномен?

Ако няма съмнения във феномена на паралелизма характерен за Осевата епоха, тогава възниква въпросът откъде идва той. Защо на три различни места независимо едно от друго става едно и също?

Освен през Осевата епоха, тайнството на едновременността, както показахме, се случва може би още веднъж (и то само тези два пъти) при възникването на древните високи култури. Въпросът гласи: защо почти едновременно – макар и с дистанция до две хилядолетия – от общото предисторическо състояние на народите на три или четири места се развиват високите култури, - по поречието на Нил, Месопотамия, Инд, Хоан-хо?

Обичайният отговор е: аналогичните задачи, а именно регулирането на реките, (грижата за напояването и борбата против наводненията) водят до сходни резултати. Защо обаче едновременно? Защо само по поречията на онези реки? Защо толкова по-късно и при други условия в Америка?

Началният тласък би могъл да е дошъл по линия на общуването и транспортните връзки. Във всички времена цивилизационните постижения от занаятчийски характер са се разпространявали постепенно по цялата земя или поне по целия евразийски континент. Изобретяването на писмеността е станало може би на едно място, откъдето тя се е разпространила след това; без нея е невъзможно изпълняването на административните задачи, преди всичко работите свързани с регулирането на реките. Това са само възможности. Доказано е съществуването на връзки между шумерската култура в Двуречието и индската култура през третото хилядолетие; много оживени са и връзките между Египет и Вавилония през второто хилядолетие. Само че множествените развития в посока към високите култури на ранните хилядолетия не могат да се обяснят с преноса от едно-единствено място.

*

Струва ми се обаче, че тайната на едновременното начало на Осевата епоха има съвсем друга стойност от въпроса за възникването на първите високи култури. Първо, едновременността е много по-прецизна, и второ, тя се отнася до духовно-историческите развития на съзнаващото, мислещо човешко същество като цяло. През последното хилядолетие преди Христос, в трите региона, които още преди началото на старите високи култури са единствените, се извършват сътворения, върху които оттогава почива цялата история на човешкия дух.

Тези развития са независими в произхода си. Всякакви реални съприкосновения и импулси са изключени. Едва след проникването на будизма в Китай, към края на Осевата епоха,

възниква по-задълбочена комуникация между Индия и Китай. Между Индия и Запада винаги е имало връзки, но те стават по-динамични едва по времето на римляните, минавайки през Александрия. Но произходът на тези развития, по-нататъшният ход на нещата явно изобщо не са повлияни от отношенията между Индия и Запада.

Всички обяснения на загадката пренебрегват очевидния факт, че тази стъпка се извършва не от човечеството, не от всички хора, които по онова време вече са населили цялата планета, а от малко, сравнително много малко хора. Също както при старите високи култури, засегнати са не хората изобщо, а само един малък сегмент от човечеството.

Досега има само една единствена хипотеза, тази на Алфред Вебер[6], която предлага методически приемлив отговор на въпроса: защо тази едновременност? Нахлуването на народите използващи колесници, а после и на ездаческите народи от Средна Азия – което достига фактически до Китай, Индия и Запада и което донася коня на старите високи култури, - има, както казва той, аналогични последствия в трите региона: благодарение на коня, хората от тези ездачески народи опознават далнините на света. Те завладяват старите високи култури. В дръзновенията и катастрофите те разбират колко несигурно е битието, а като господари развиват героично-трагическо съзнание, което намира израз в епоса.

Този обрат в историята е предизвикан от индоевропейските ездачески народи. Към края на третото хилядолетие те достигат Европа и Средиземноморието. Около 1200г. следва една нова вълна, с която те достигат също Иран и Индия, в края на второто хилядолетие – и Китай.

Тезата на Алфред Вебер сочи наличието на една реална хомогенност в евроазиатския блок. Трудно е обаче да се прецени точно от колко решаващо значение е появата на ездаческите народи. Географските ситуации и историческите констелации създават наистина условията; защо обаче се стига до съзидателния акт, това си остава голямата тайна.

Тезата на Вебер притежава свойствена убедителна сила благодарение на простото, причинно обяснение изведено от човешкия характер на конническото битие. Но тя засяга все пак най-много едно условие. Съдържанието на Осевата епоха е така необикновено и всеобхватно, че човек се колебае да го сведе до една такава причина, дори ако я приемем като задължително условие. Контрааргумент е например Китай, където се появява наистина характерното за Осевата епоха богато съдържание, но не и трагическо съзнание и епос (в Китай възниква нещо подобно на епоса едва през столетията след Христос, по време на сблъскванията с новите народи, които съответстват на нашето Преселение на народите),

[6] Алфред Вебер (1868-1958), представител на школата на историческата културна социология; брат на Макс Вебер.

контрапример е също Палестина, чието население не изживява набезите на ездаческите народи, но където в лицето на пророците имаме един съществен момент на духовното съзидание през Осевата епоха. Хипотезата губи убедителната си сила също поради факта, че в хода на хилядолетията старите високи култури изживяват всевъзможни движения, преселения, завоевания, както и поради факта, че инкубационният период между индоевропейските нахлувания – от своя страна продължаващи повече от едно хилядолетие – и началото на духовното развитие на Осевата епоха е много дълъг, след което обаче началото настъпва с още по-удивителна едновременност.

Това, че се налага да търсим историческата причина за явлението Осева епоха се дължи на обстоятелството, че става дума за пробуждане сред човечеството – на малки пространства, - което изобщо не обхваща обаче всички хора. Налице е не всеобщо развитие на човечеството, а един специфичен, разклонен исторически процес. Това е същността на феномена наречен Осевата епоха.

Най-простото обяснение на явленията през Осевата епоха изглежда накрая възможно чрез свеждането им до общите социологически условия, които облагодетелстват духовното съзидание: множество малки държави и малки градове; политически разпокъсано, навсякъде борбено време; бедствия предизвикани от борби и катастрофи при съвременен разцвет, тъй като никъде не се стига до всеобщо и радикално разрушение; поставяне под въпрос на съществуващите условия. Това са социологически съображения, които са смислени и водят до методически проучвания, но в последна сметка само хвърлят светлина върху фактите, без да ги обясняват причинно, тъй като тези условия спадат към цялостния духовен феномен наречен Осевата епоха. Това са предпоставки, които не водят обезателно към творчески резултат и които сами трябва да бъдат проучени, за да се види как се появяват в този контекст.

Може би се създава впечатлението, че искам да обосновa евентуална намеса на божественото, но без да го заявявам открито. Ни най-малко, тъй като това би било не само едно салто мортале от познанието във фалшивото познание, но и дързост спрямо божественото. Аз искам по-скоро само да предпазя от удобното и нищо не значещо схващане за историята като понятен и предначертан ход на човечеството, искам да оставя въпроса открит и да отворя място за нови познавателни методи, които ние изобщо не можем още да предусетим или да си представим.

4. В ъ п р о с ъ т з а с м и с ъ л а н а О с е в а т а е п о х а

Съвсем различен от въпроса за причината е този за смисъла на Осевата епоха.

Фактът на трояkото проявление на Осевата епоха е като чудо, доколкото едно наистина удовлетворително обяснение, поне засега, изглежда извън хоризонта на нашите обяснителни възможности. Скритият смисъл на този феномен обаче, като някъде от някого замислен смисъл, изобщо не може да бъде открит емпирически. Търсенето на смисъла се свежда по-скоро само до това, как да интерпретираме наличните факти, какво ни дават те.

а) Да се види ясно феномена Осева епоха, превръщането ѝ в основа на нашата универсална представа за историята означава: да се сдобием с нещо, което е *общо* за *цялото човечество*, въпреки различията във вярата. В този смисъл за вековете между 800 и 200г. преди Христос може да се каже: те са емпирически видимата за всички хора ос на световната история.

Универсалното преображение на човечеството през Осевата епоха е ограничено наистина до Китай, Индия и Запада, но макар първоначално без взаимен допир между тези три свята, то полага основите на универсалната история, увлича духовно всички хора.

б) Тъй като трояката историческа модификация на стъпката на Осевата епоха е факт, тя е като *призив за безгранична комуникативност.* Да видиш и да разбереш другите допринася за сдобиването с яснота за самия себе си, за преодоляването на потенциалната ограниченост на всяка затворена в себе си историчност, за отскок в далнините. Изявата на тази комуникативност – посредством историческия факт на троичния произход – е най-доброто средство против заблудата за изключителността на определена верска истина. Претенциите за изключителност, този инструмент на фанатизма, на човешкото високомерие, на самоизмамата свързана с волята за власт, това злощастие на Запада особено във всички секуларизации като догматичните философии и така наречените научни мирогледи, биват преодолени именно благодарение на това, че бог се проявява исторически по различни начини и отваря много пътища към себе си. Сякаш като прибягва до езика на световната история, божественото предупреждава против претенциите за изключителност.

в) Ако със задълбочаването ни в Осевата епоха, нейното значение расте, тогава се налага въпросът: *е ли това време, са ли неговите творения мащаб* за всичко след това? Дали суровото величие, творческата избистреност, дълбочината на смисъла, далнината на скока към нови духовни светове в проявленията на Осевата епоха представляват духовния връх на досегашната история? Дали при цялата висота и нова незаменимост, по-късното не изглежда по-бледо в сравнение с миналото, Вергилий в сравнение с Омир, Август в сравнение със Солон, Исус с Йеремия?

Няма съмнение, че да се даде механично положителен отговор на този въпрос би било погрешно. По-късното от всяко положение има своята собствена стойност, която все още липсва при по-ранното, своята специфична зрялост, сюблимна ценност, една духовна задълбоченост, особено в "изключението". Историята по никакъв начин не може да се степенува просто на базата на една универсална концепция, с автоматично налагащи се изводи. Но от вникването в Осевата епоха следват въпроси и може би едно предубеждение в ущърб на по-късното – същевременно именно по този начин се откроява истински новото и по друг начин великото, което не спада към Осевата епоха. Например: онзи който се занимава с философия сигурно е изпитвал усещането, че след като в продължение на месеци е бил с гърците, Августин му действа като избавление от бездушието, насочвайки го към въпросите на съвестта, с които оттогава сме неразделни и които са чужди на гърците. Но по същия начин, след известно време на занимания с Августин, копнежът по гърците отново пораства, сякаш искаме да се измием от нечистотията, която се увеличава със задълбочаването в неговата мисъл. Никъде на земята няма върховна истина, същинско спасение.

Осевата епоха също се провали. Историята продължава.

Само това според мен е сигурно: от схващането за Осевата епоха произтичат последствия за нашето актуално състояние и историческо съзнание, които аз успях да очертая само частично, както ако човек приеме моята теза, така и ако я отхвърли. Става дума за това да видим ясно единството на човечеството.

Теорията за Осевата епоха на германския философ Карл Ясперс (1883-1969) е развита в една от главите на книгата му "За произхода и целта на историята" (1949). Ясперс не е единственият забелязал извънредно високата духовна наситеност на времето между 800 и 200 г.пр.Хр., но е първият постулирал така категорично явленията от онова време за ос на световната история. Няма съмнение, че разпространението на неговата концепция в голяма степен се дължи на така удачно намерената формула - Осевата епоха, - заела място в терминологичния апарат на историци, философи, културолози, дори на онези, които отхвърлят хипотезата му.

Критиката срещу идеята за Осевата епоха започва още с появата й, като тромавият стил и приповдигнатият език са най-малките упреци. По-дълбоко е твърдението, че Ясперс просто пренебрегва реалните исторически предпоставки за религиозно-философския подем през I хил.пр.Хр. и по този начин мистифицира един наистина важен период от човешката история. Ян Асман, например, смята, че установеният от Ясперс синхронизъм е следствие от оптическа измама, която

става очевидна, ако към поредицата от велики имена се добавят Ехнатон (14 в.пр.Хр.) и Мохамед (7 в.сл.Хр); впрочем и Зороастър бива датиран напоследък около 1000 г.пр.Хр. Според него, издигането до определено цивилизационно равнище винаги води до културни трансформации подобни на описаните от Ясперс. Асман е на мнение, че доколкото може да се говори за историческа цезура през I хил.пр.Хр., това е появата на писмеността – един фактор напълно пренебрегнат от германския философ. Що се отнася до решаващия тласък за хомогенизирането на човешката история, повечето учени клонят към становището, че той идва не от развията през Осевата епоха, а по-късно, вследствие на утвърждаването на християнството.

Ясперс избягва да даде обяснение за смисъла на посочения от него феномен, заявявайки, че това е отвъд хоризонта на нашите възможности; дали иска да каже, че обяснението не може да бъде "от този свят"? Главното достойнство на теорията на Ясперс е, че фокусира вниманието върху един изключително продуктивен отрязък от историята, стимулирайки научния интерес и дискусии. Той пише книгата си непосредствено след края на нацисткия кошмар – тоталната противоположност на интелектуалното изригване, което описва. Този контраст обяснява донякъде идеалистичния му захлас пред толкова много духовна потенция и призивното му напомняне за единството на човечеството. Божественото е едно, само пътищата към него са различни. Това би могъл да бъде лозунгът и на нашето време.

Превод със съкращения от немски и бележка: Стоян Гяуров

("Литературен вестник" бр. 26/2002)